К. СТУДИНСЬКИЙ

ПАМЯТИ Т. ШЕВЧЕНКА

I. Ілюстрований „Кобзар“ Т. Шевченка з р. 1844.

II. Два концерти.

ЛЬВІВ, 1925.

БІБЛІОТЕКА НАРОДОВА
III 284 283

Відбитка зі „Старої України“, 1925, III—IV. З друкарні Наукового Товариства ім. Шевч

1961 К 938/34

І. ІЛЮСТРОВАНИЙ „КОБЗАР“ Т. ШЕВЧЕНКА З 1844 Р.

ДНЯ 3. березілля 1847 року подав студент Олексій Петров донос попечителеви київського округа А. Траскіну на членів Кирило-Методиївського Братства.[1]) Дня 16. березілля почалися арестування.

Невиданий ілюстрований „Кобзар“ з 1844 р.

Рисунок Башилова. У ріжнобарвнім орнаменті на горі золотий орел на синьому полі з булавою і бунчуком в кігтях. На грудях орла щит, шабля, бунчук і булава. По лівій стороні бандурист, по правій ангел-жінка. В долі дві статуї уоруженних, задуманих козаків.

Першого увязнено Миколу Гулака, під конець місяця (28. III) Миколу Костомарова, а вслід за ними Олександра Навроцького, Юрія Андрузьского, Івана Посаду, Пант. Куліша, Василя Білозерського і Опанаса Марковича. Щой но дня 5. квітня увязнено Тараса Шевченка у хвилі, як він прибув до Київа із Седнева де бавив у Лизогуба.[1]) Всіх їх, одних раньше, других пізнійше перевезено до Петербурга. Допити ведено у Київі і у Петербурзі.

Костомарова питано при слідстві поміж иншим: „Для чего вы хранили у себя написанныя на нѣсколькихъ листочкахъ стихотворенія возмутительнаго содержанія, даже „Сонъ“,

[1]) М. Грушевський: „Матеріяли до історії Кирило-мефодіївського брацтва. Признання Кирило-Мефодіївців“ (Збірник памяти Тараса Шевченка (1814—1914) Виданнє Укр. Наук. Товариства в Київі“ Київ 1915 стр. 107.

[1]) Ол. Кониський: Тарас Шевченко-Грушівський І. стр. 221 і 223.

сочиненіе Шевченка, исполненное самыхъ наглыхъ и дерзкихъ описаній особъ высочайшаго дома, равно обѣ книги, печатную и рукописную, сочиненій тогожь Шевченки, исполненныхъ подобныхъ мыслей? Кто переписивалъ и иллюстрировалъ означенную рукописную книгу?“ [1])

Я навів нарочно виїмки із слідчих протоколів, бо із них виходить на яву, що

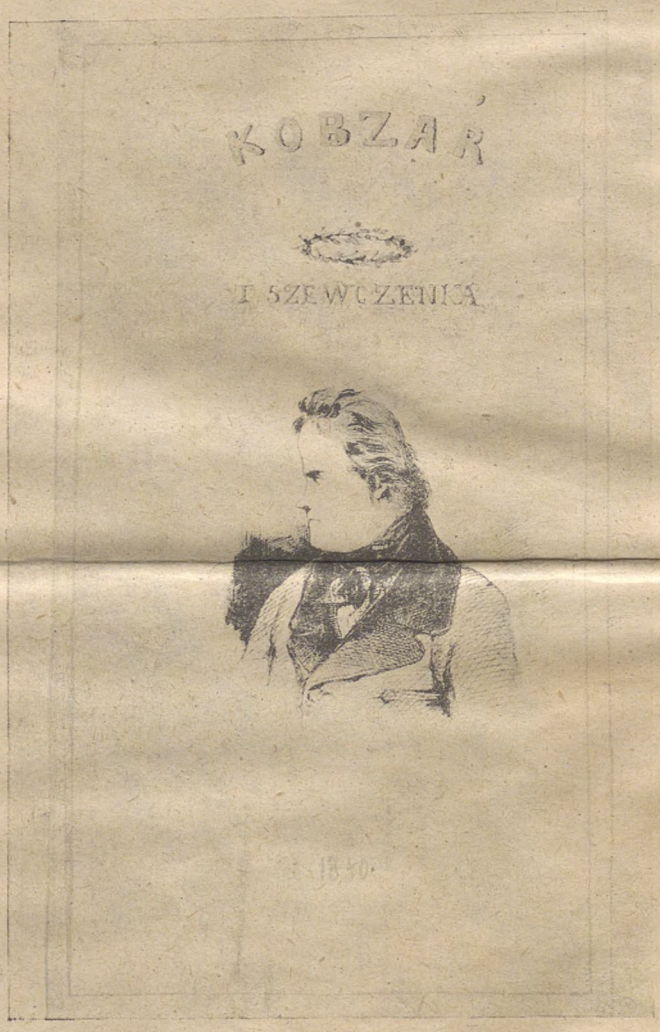

Невиданий ілюстрований „Кобзар“ з 1844 р.
Рисунок М. Башилова.

у Костомарова найдено „Сон“ Шевченка (його найдено також при ревізії у Тараса) [2]) і побіч печатаного „Кобзаря“ рукописний, ілюстрований, до котрого навязую мої замітки. Костомаров зізнав, що „иллюстрированная книга была приведена въ это положеніе де-Бальменомъ“, значить, що її списав (текст) і подав ілюстрації Бальмен.

Що Костомаров говорив правду, видно із порівнання автографу Бальмена „Старый Дневникъ“ із рукописом ілюстрованого „Кобзаря“. „Беручи на увагу тотожність руки, безперечно впевнимось, що цей рукопис („Кобзаря“) весь написав де Бальмен“. [1])

Другого мистця, що приложив руку до ілюстрацій рукописного „Кобзаря“, а саме Башилова, Костомаров поминув, бо він був при життю і невказаним було втягати його до слідства.

Колиж дня 21. квітня 1847 р. допитувано Тараса Шевченка: „Кто иллюстриро-

[1]) М. Грушевський Op. cit. стр. 158.

[2]) Ол. Кониський: „Тарас Шевченко-Грушівський“ I. стр. 235.

[1]) Шевченківський Збірник Т. І. Видавництво Соробкоп (Союз рабочей кооперації) Київ 1924 в статейці Ол. Гера „Уваги до малюнків стр. 150. прим. 2. Рецензію сего збірника подав Вол. Дорошенко у фейлєтонах „Діла“ 1924. Ч. 166—7 п. н. „Нові досліди над Шевченком“.

валъ рукописную книгу вашихъ сочиненій и не пренадлежитъ-ли тотъ, кто столько занимался вашими стихотвореніями, къ злонамѣреннымъ славянистамъ?", він відповів:

„Иллюстрировалъ мои сочиненія графъ Яковъ де-Бальменъ, служившій адъютантомъ у одного изъ корпусныхъ генераловъ и убитый на Кавказѣ въ 1845 г., и нѣкто Башиловъ. Съ первымъ я видѣлся одинъ разъ, а второго совсѣмъ не знаю".[1]) Очивидна річ, що Шевченко, назвавши обох мистців по призвищи, бо їх ілюстрації були підписані, притворювався, що першого бачив тільки раз а Башилова ніколи, щоби оберечи рідню де-Бальмена і самого Башилова перед жандармськими ревізіями і перед судом.

Хоча відповідь Шевченка була ясна, вона викликувала непорозуміння, або й сумніви.

Др. Василь Щурат здогадувався, що „власне „Сон" могли ілюструвати гр. де Бальмен і Башилов, котрих Шевченко на слідстві назвав ілюстраторами"[2]) — хоча до такого висновку акти слідства не уповажнювали.

Ще дальше пішов Мих. Новицький, котрий у своїй річевій оцінці студії дра Василя Щурата: „Шевченко і Поляки" писав, що Шевченко не тільки „бачив" Якова де-Бальмена, але частенько проживав у його маєтку на Полтавщині коло Сензар, що так само знав добре Шевченко Башилова, з котрим не раз малював а був він братом дружини Сергія А. де Бальмена, що одначе де-Бальмен не міг ілюструвати його творів, бо на се не мав часу, бо в р. 1844 Шевченко був у Петербурзі а де-Бальмен в серпні в Одесі (йогож убито в 1845 р.) та що запевнювання Шевченка „це не що иньше, як перекладання вини на мертвого".[1])

Перебендя.
З невиданого ілюстр. „Кобзаря" з 1844 р.
Рисунок Башилова.

Непорозуміння і сумніви являлись впрочім оправданими, бо рукописний ілюстрований „Кобзар" Шевченка був до часів революції для наукових дослідників і для ширшого загалу недоступний. Вістка про нього

Тарас Шевченко.
З невиданого ілюстр. „Кобзаря" з 1844 р.
Рисунок Башилова.

дісталася у Галичину щой-но в р. 1918., завдяки шкільному інспекторови Полякови Альойзови Ванчурі, що протягом півчетверта року перебував як полонений в Росії. Він мав рукописний „Кобзар" у руках, описав його, а що найважнійше подбав о кількадесять (75.) фотографічних знимків, які передав Науковому Тов. ім. Шевченка у Львові.

Лежав рукописний ілюстрований „Кобзар" в архиві канцелярії III „отдѣленія" в Петербурзі. З хвилею вибуху революції сам архив зразу розграблено, одначе часть його збереглася і її віддано до петерб. Академії Наук для наукових дослідів.[2]) Нині находитьея рукопис ілюстрованого „Кобзаря" в київській Академії Наук.

Суперечка на тему, чи, коли, що і хто ілюстрував „Кобзаря", вказує нам ще на те, як дуже неточний життєпис Шевченка у найкращих доси студіях Чалого і Конїського, як мало подробиць із його життя вияснено. Нема сумніву, що Шевченка вязала щира дружба з Башиловим і Бальменом, а одначе в творі Конїського не находимо про неї сливе нічого.[3])

---

[1]) Мих. Грушевський: Op. cit. стр. 166.

[2]) В. Щурат „Основи Шевченкових звязків з Поляками" (Записки Наук. Тов. ім Шевченка Т. 129–30, стр. 311). Відбитка вийшла п. н. „Шевченко і Поляки".

[1]) Всеукраїнська Академія Наук: Записки Історично-філологічного Відділу. Київ 1923. Кн. II–III стр. 229.

[2]) Лист п. Ал. Ванчури з дня 20 X. 1918 р.

[3]) Пор. Конїського op. cit. стр. I. 237 (про Башилова) I. 124, 169, 237 (пор. Бальмена). Конїський згадував про зізнання Шевченка, що ілюстраторами „Кобзаря" були Бальмен і Башилов (I. стр. 237). Гляди також його: „Жизнь украинскаго поета Т. Г. Шевченка", 1898, стр. 329.

II.

Не багато більше, як про дружбу Шевченка з Башиловим і Бальменом, знаємо також про життя обох ілюстраторів „Кобзаря“.

Автор статийки „Уваги до малюнків“ Олександер Гер звертався за вістками про їх життя до П. Д. Етінгера в Москві. Вістки вийшли скупі і я хочу їх в дечому доповнити.

Тарас Шевченко.
З невиданого ілюстр. „Кобзаря“ з 1844 р.
Рисунок Бальмена.

Михайло Сергієвич Башилов (1821—1870) учився в Петербурській Академії Мистецтв, де 1854 р. одержав нагороду — дві срібні медалі. Його зазначували як „живописца домашних сцен“. Пізнійше був він інспектором московського „Училища Живописи и Ваянія“.

М. С. Башилов зладив чимало ілюстрацій між иньшим до „Горе от ума“ (коштовне видання Тіблєна 1862 р.), про яке подав окрему студію А. П. Бажанов „Об иллюстрованном изданіи „Горе от ума“ Грибоедова с рисунками Башилова“ СПБ. 1869.

Про близькі відносини Башилова до українських кругів свідчить ще зроблений ним портрет Квітки 1842 р. (він находиться в Харківському Музею) та малюнок „Козак Климовський“, репродукований в „Молодику“ Бецького за 1843 рік.[1])

Із сестрою Башилова одружився рідний брат Якова де-Бальмена Сергій Петрович. Як читаємо в жандармських актах, граф Сергій був жонатий „на простій дівчині“ і коли дворяни обовязково голили бороди, він щоби виявити зближення до народу, носив бороду, жив у дружбі з богатими поміщиками пирятинського повіта, братами Закревськими і „находился въ тѣсныхъ связахъ съ извѣстнымъ Шевченкомъ, котрый долго проживалъ у Закревскихъ“.[2])

„Сергій Петрович перехвалювався перед многими людьми, що він у творах Шевченка „между многими пасквилями нарисовалъ будьто виньету“, в котрій узброєні „малоросійські“ козаки запалили костер і привели до нього в ланцухах закованого генерал-губернатора, кн. Долгорукого і другого генерала“.

Привід до сих тайних помічань царського уряду дала ось-яка нагода: „Братя Закревські захоплювалися проголошенням у Франції республики. Дня 15. квітня 1848 року були вони в гостях у богатої поміщиці Т. Вільхівської. Коли за вечерою подано шампанське вино, Михайло Олексієвич Закревський підніс чарку і кликнув: „да здравствуетъ французская республика!“

„Його підтримав рідний брат і підняв оклик: „урра!“ Одначе гості не повторили оклику а корнет Бруннет, що був між гістьми, висловив негодування і виїхав з дому Вільхівської. Братів Закревських та їх товариша графа Сергія Петровича де Бальмена увязнено і разом із найденими у них паперами відправлено в товаристві жандармського підполковника Лєвенталя у Петербург до шефа жандармів графа Орлова. В столиці перетримано їх якийсь час, почім відослано до місцевостий, у яких проживали, та відлано їх під нагляд поліції. Як бачимо, тод міністрація поступила суворо „съ отставнаго штабъ-ротмистра“, що резому підняв тоаст, та уважала кон слати його і товаришів у столицю“

Графи Бальмени були галузию шкотської родини Рамзай, звісної вже у 12. віці.

Сцена з „Катерини“.
З невиданого ілюстр. „Кобзаря“ з 1844 р.
Рисунок Башилова.

Один із її членів служив у французькій, опісля в турецькій армії, а при цариці Анні принято його на російську службу з рангою

[1]) Шевченківський Збірник І. стр. 149—50. Гляди також лист Льва Жемчужникова до Ол. Кониського, поміщений у статті М. Возняка: „З оточення Тараса Шевченка“, „Культура“, Львів 1925, вип. 3, стр. 46.

[2]) Про зносини Шевченка з Віктором Закревським гляди: Коніський Op. cit. I. стр. 125-6, 128, 133, 138—141.

[1]) Труды полтавской ученой архивной комиссіи, Полтава 1912, выпускъ 9. стр. 27. Про балі та забави у Вільхівської, на котрих бували Шевченко, Бальмен і Гребінка, гляди Коніський, op. cit., I, стр. 124.

майора з призвищем ґрафа де-Бальмена. Титул ґрафів признано за родиною Бальменів царським указом з дня 2. XII. 1845 року.

В семї де-Бальменів можна завважати наклін до рисунків. Батько Сергія і Якова де-Бальменів Петро, поміщик в Линівцях, пирятинського повіту на Полтавщині побудував за своїм проєктом дуже інтересну церкву [1]). Його син Сергій, коли вірити жандармським доносам, займався рисуванням карикатур а другий син Яків, ілюстратор „Кобзаря“ і друг Шевченка, визначився як талановитий художник.

Уродився він 1813 р. в Линівцях, учився у Ніжинській ґімназії вкупі з Гоголем і Кукольником. Учителем малювання був у нього

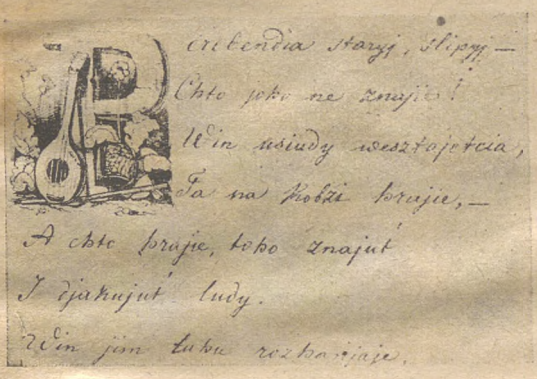

З невиданого ілюстр. „Кобзаря“ з 1844 р.
Рисунок Башилова.

Робус. Загинув він на Кавказі 1845 р., де був адютантом при ґен. Людерсі. Був се безумовно не аби який і дуже продуктивний талант.

На жаль, література про Якова де-Бальмена невелика. Олександер Гер вказує на твори:

1) Старый дневникъ (Une Excursione en Crimée Octobre 1842) стаття В. А. Верещагина в „Русском Библіофилѣ“ 1912 кн. V. (з малюнками).

2) Гоголевское время — рисунки гр. Я. де Бальмена, текст Е. Н. Опочина Москва 1914 р.

Одначе ми маємо ще иньші вістки про дуже обильну творчість Якова де-Бальмена звязану із балями на так званих київських контрактах.

Дня 27. вересня 1797 р. цар Павло I видав „указ“, яким переніс контрактовий ярмарок з Дубна до Київа. З того часу відбувалися тут рік річно контракти, що тривали звичайно від дня 20. січня а кінчилися 5. лютого. Була се свого рода біржа, де що року зїздилася шляхта задля всяких умов, чи то, щоби покупити, або продати маєтки, чи щоби оддати капітали у позичку. Контрактові ярмарки мали зразу характер чисто-шляхотський, ба навіть польський. Товпами зїздилася туди шляхта, що засиділася на своїх маєтках і раз у рік хотіла здорово погуляти та заграти в карти. В часі контрактів відбувалися на користь притулків льотерії і маскаради, які, розумієсь, були переповнені. Деякі маскаради відбивали своєю оригінальною обстановкою. Саля контрактового будинку находилася між кольоннами. Тут були тепер гості а місця поміж кольоннами та стіною займали крамниці переважно з азійськими товарами. Між ними та кольоннами був вузкий коридор. Можете собі уявити, як зручно було тут іти, коли з обох боків зштовхуються тут ґрупи гостий. Та не зважаючи на те, контрактова саля мала на той час чарівний вигляд. Магазини були ріжноманітно освітлені, товари розкладено симетрично, продавці у своїх ріжнобарвних національних одягах, із зацікавленими обличчями, дивилися на веселі, численні збори, які невпинно танцювали, рухались, гомоніли. Прегарні обличчя, чудові туалєти, ріжноманітність та оригінальність масок, два хори музики, ясне освітлення та красиве вбрання салі дали чимало втіхи тим, хто вже почував у своїй душі ще більшу насолоду через те, що допоміг добрій справі.

Подібний благодійний баль у Київі увіковічнено й на малюнку. Чудовий аквареліст того часу ґр. Як. П. де Бальмен, товариш Гоголів з ніжинського ліцею і автор незвичайно цікавих малюнків з поміщицького побуту України 1830-х років — змалював і такий київський баль. Ці численні малюнки (біля 200) переховувались у родині де-Бальменів у маєтку Линівці. Чи збереглися вони й досі, чи ні — нам невідомо.[1])

Здається, не помилюся, коли чотири такі рисунки Якова де Бальмена, поміщені у II томі величавого видання: „Великая Реформа“: „Передъ баломъ“, „Балъ“, „Ужинъ“, „Послѣ бала“ (стр. 133—7), причислю до сеї колєкції, про яку що й-но згадано. Визначаються вони дуже гарним викінченням.

Одною з найпізнійших праць Бальмена (хоч, як здається, не останньою) були ілюстрації „Кобзаря“, роблені на спілку з Башиловим, котрі свідчать про щиру дружбу художників у відношенні до Тараса Шевченка. Ґрафа Якова де Бальмена пошанував Шевченко присвятою поезії „Кавказ“, в котрій звертався до нього зі словами: „мій друже єдиний, мій Якове любий!“ або: „О друже мій добрий, друже незабутній!“ Шевченко вірив в його український патріотизм, коли звеличував його память жалем, що

[1]) Шевченківський Збірник I. стр. 150.

[1]) Федір Ернст: Контракти та контрактовий будинок у Київі 1798—1923. Культурно-історичний етюд. (Всеукраїнська Академія Наук. Збірник істор. філол. відділу №. 4. Старий Київ, Вип. I. стр. 5—6, 16 і 62).

Не за Україну
А за її ката довелось пролить
Кров добру не чорну: довелось запить
З московської чаші московську отруту...

Оба художники поділились роботою в такий спосіб, що першу частину рукопису: („Кобзарь“ з 1840 р. „Перебендя“, „Катерина“, „Тополя“, „Думка“, „До Основяненка“, „Іван Підкова“, „Думи мої“, „Тарасова ніч“) ілюстрував Башилов, другу „Гайдамаки“ 1841 р. і „Гамалія“ 1843 р. — Яков де-Бальмен.

Олександер Гер оцінив працю художників словами: „Маніра обох художників — типова для 40 х років. Почувається великий вплив Французів — особливо найблискучійшого з них — Gavarni“.

„У малюнках Башилова більше майстерности й закінченості, проте у де-Бальмена більш експресії. Де які ініціяли його надзвичайно граціозні та привабливі“.

„Всіх малюнків в рукописі 84“.

До видання „Шевченківського Збірника“ узято із рукопису 31 репродукій.[1]) Кияни ви передили у виданню ілюстрацій Львів, хоча до них рукопис дістався пізнійше, як фотографічні знимки рукопису до Львова.

III.

Хоча ілюстрований „Кобзар“ перележав поверх сімдесять літ в архиві III „отдѣленія“, він нічим не стратив на своїй вартости і став нині дійсно сензаційною появою, як одна із перших спроб освітлення в рисунках думок Тарасової творчости. Що сам Шевченко хотів ілюструвати свої твори, видно хочби із олійного малюнку „Катерини“, із рисунків „Гайдамаки Галайди із свяченим над Дніпром“, „Черниці Марянни“, або краєвидів, звязаних тісно із його поезіями.[2])

Та в дійсности виручили його у тім два його приятелі Башилов і Бальмен, які своїми рисунками викликують у нашій уяві ряд здогадів та сумнівів.

Нам невідомо, де оба художники рисували „Кобзаря“ — чи в Петербурзі, чи на Україні? Остання думка видається мені імовірнійшою, хочби тому, що деяких краєвидів (прим. порогів Дніпрових) з памяти рисувати не могли, що на Україні мали готові живі типи кобзарів і т. п., за чим надармо шукалиби в Петербурзі. Можна також здогадуватися, що оба вони ілюстрували „Кобзаря“ потай Шевченка, щоби йому зробити несподіванку. Свідчив би про те гарний скіряний переплет рукопису і факт, що у ньому нема ані одного рисунку самого Шевченка. А годі навіть припускати, щоби Шевченко не взяв участи в ілюстрації свого „Кобзаря“, якби був знав про такий намір.

Що йно пізнійше дописав Шевченко в багатьох місцях рукопису свої помітки, заміни деяких слів на інші, а подекуди цілі рядки, випущені Бальменом. Колиж в р 1845 Бальмен погиб, Шевченко на „форзаці“ рукопису виписав два рядки із своєї поеми „Кавказ“.[1]) Всі ті помітки, заміни слів та дописування рядків були би зайві, якби Шевченко на творення ілюстрованого „Кобзаря“ мав був безпосередний вплив.

Одно певне, що думка видання латинською азбукою „Кобзаря“ могла вирости

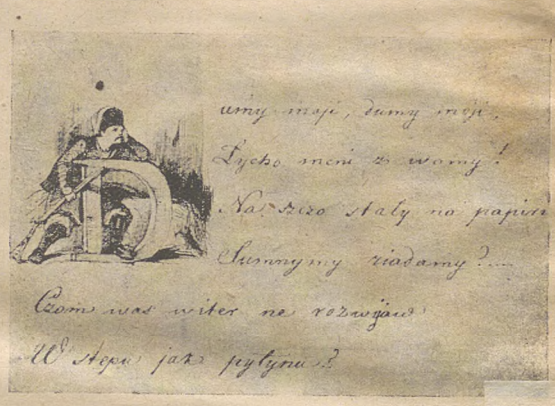

З невиданого ілюстр. „Кобзаря“ з 1844 р
Рисунок Башилова.

серед польських вільнодумних, чи ко...спіраційних кругів, у яких оба живописці тоді оберталися.

І знову родяться у душі ріжні здогади, на котрі годі мені дати відповідь і тому їх не відмічую. Одно тільки приходиться стверднти, що до видання ілюстрованого „Кобзаря“ таки не дійшло. Сталось се, мабуть, тому, що поміж иньшими творами Шевченка ілюстровано також „Гайдамаки“. Ми знаємо, що і в польському письменстві оспівувано страшну, уманську трагедію,[2]) Др. Щурат подає навіть доказ, що поміж Поляками на Україні була організація, названа нарочно Уманем, „щоби з населенням України, з населенням грецьким постановити союз відродження, союз будучини, щоби у спільній памятці затерти спільні терпіння, щоби за переслідування народа України, за викликані найстрашнійші реакції, тою самою назвою

[1]) Шевченківський Збірник Київ 1924. стр. 149—50.

[2]) Гляди прегарну студію Ол. Новицького: „Тарас Шевченко як маляр“ (спис малюнків і картин) — Львів—Москва 1914. Збірник Історично-фільософічної Секції Наук. Тов. ім. Шевченка у Львові Т. XVI., де відмічено 651 мистецьких праць поета.

[1]) Шевченківський Збірник І. Київ 1924 р. стр 150 (3 примітка) до статийки Олександра Гера.

[2]) Гляди хочби інтересну студію дра Василя Щурата: „Коліївщина в польській літературі до 1841 р.“ (Записки Наук. Тов. ім. Шевченка том 97). Дуже подрібний огляд жерел до Шевченкових „Гайдамаків“, між ними польських, подав Іван Шпитковський в студії „Гайдамаки“ Шевченка як памятка „Коліївщини“ печ. у „Збірник-у памяти Тараса Шевченка (1814—1914) Київ, 1915, стр. 48—82.

обмити спільну ненависть, змазати криваві памятки". Др. Щурат стверджує рівнож, що серед польських критиків являлись поодинокі люди, котрі спокійно оцінювали гайдамаччину,[1]) — то всеж таки не треба забувати, що се були люди і голоси просто виїмкові.

Загал Поляків, що уявляв собою політичну силу, дивився на уманську різню иньшими очима. Коли в р. 1861 видано у Вільні книжку Совінського „Taras Szewczenko, Studyum z dołączeniem przekładu „Hajdamaków", згаданий переклад уманської трагедії викликав велике заворушення у польських часописах. Польські денники були дуже огірчені його появою і толкували, що „tłumaczenie

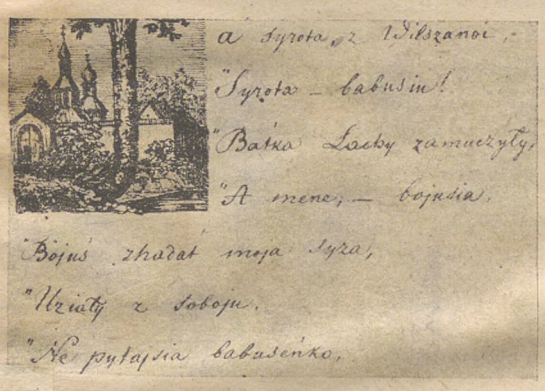

З невиданого ілюстр. „Кобзаря" з 1844 р.
Рисунок Бальмена (I. Balmain).

ków, to zabójstwo Polski". Найбільше розяреним був „Dziennik literacki", котрий помістив із сеї нагоди дуже неприхильну статтю про Шевченка.[2]) Не зворушували польського загалу навіть високо гуманні слова передмови Шевченка до „Гайдамаків": „Весело подивиться на старого кобзаря... і весело послухать його, як він заспіває думу про те, що давно діялось, як боролися Ляхи з козаками. Весело, а все таки скажеш: „Слава Богу, що минуло!" А надто, як згадаєш, що ми одної матері діти, що всі ми — Славяне. Серце болить, а розказувать треба: нехай бачать сини і внуки, що батьки їх помилялись, нехай братаються знову з своїми ворогами, нехай житом-пшеницею, як золотом покрита, нерозмежованою останеться на віки од моря і до моря славянська земля".

У нас появився ряд студій, в яких вишукувано спеціяльно польські впливи на творчість Шевченка. Не зашкодила би у сім напрямі трохи більша обережність. Др. Щурат зазначив, що впливи польського письменства у студіях Третяка і Ол. Колесси треба вважати „перецінениими і засудженими на зредукування" (стр. 323.). О скільки більше треба би те сказати про висновки дра Щурата в його студії про основи звязків з Поляками. Всі найкращі почування Тараса, як боротьбу з царатом, кріпацтвом, жіночою неволею, салдатчиною, словом, його власні переживання, у яких крівавилася його душа, поставив др Щурат у звязку з польськими впливами. Мало що не половина творів Шевченка з політичною і соціяльною закраскою, навіяна будьто би впливами польських конспіраційних кругів. І хоча др. Щурат подав не одну цікаву подробицю та старався навязати нитки між Шевченком а польськими діячами-конспіраторами та їх творами, через що один із наших дослідників назвав працю „монументальною", то всеж таки годі затаїти враження, що у згаданій студії заслуженого автора Шевченко вийшов хиба перекладчиком, або наслідувачем, чи „Polski Chrystusowej", чи „Północy", і т. п. а власного, оригінального, мало що за ним остало.

Незвичайно милою появою є праці київських учених, що звернули справу в иньший бік. Дорошкевич дав докази що Шевченко цікавився монументальними працями з історії мистецтва, з історії культури (Мішо: Історія хрестових походів), літератури у її клясичних зразках (Геге, Шілєр, Байрон, Шекспір), історією України (козацькі літописи, розвідки Бодянського, Костомарова „Богдан Хмельницький"), що він був знайомий із сучасними російськими ученими й соціялістичними діячами, як Кавеліном, Головачевом, Мик. Яковлевичем Данилевським, що він стояв у звязках з російськими фурієристами, що він захоплювався творами Герцена, виданими за границею, з котрих поодинокі думки війшли до творів Шевченка „Я не здужаю нівроку", „Юродивий", „Сон".[1])

Иньший київський дослідник П. Филипович дав прекрасну студію „Шевченко і декабристи", в якій виказав, що Шевченко ставив дуже високі вимоги до тих, що боролись і страждали во імя „человѣческой свободы", що в його уяві виходили декабристи, як „висші єства, що не повинні мати ніяких плям". Коли Шевченко побачив „Полярную Звѣзду" Герцена з портретами повішених декабристів на обгортці, він був просто поражений і довго не міг отрястися від сего сумного враження, Шевченко був так захоплений оповіданнями Аненкова про декабристів, що написав в Нижньому Новгороді поезію „Юродивий" а мав на думці написати цілу поему про декабристів. Під впливом творів Рилєєва написав він раньше „Тризну", (1843 р.). Декабристів звеличав він у „Сні" (1844 р.), згалав

[1]) Др. Щурат: „Основи Шевченкових звязків з Поляками" (Записки Т. 129–130, стр. 314–320).
[2]) Dziennik literacki 1861, ч. 69. „Szewczenko i Sulima", Порівнай: Віктор Петрикевич: „Історія культу Шевченка серед гімназіяльної молодіжи". Перемишль 1914, стр. VII.

[1]) Шевченківський Збірник І. Ол. Дорошкевич: „Шевченко в соціялістичному оточенні" стр. 42–57.

про них у „Великім льох-у (1845 р.). В р. 1858 стрінувся він у Петербурзі з декабристам ибароном Штейнгелем, князем Волконським, братом кн. Репніна, які поверх 30 літ перебули на заслання і вернули майже рівночасно з Шевченком на волю. Хоча він був молодший від них, то одначе так, як вони, зазнав він гніву „народныхъ палачей", був як вони, „благовѣстителемъ свободы" і міг зустрінутися із ними, як рівний з рівними. Його ідейними керманичами були у великій мірі люди, котрі дня 14. грудня 1825 р. підняли узброєну руку на самодержавє.[1])

Як бачимо, новійші досліди київських учених повели нас на новий шлях і вже у не однім підкосили висновки дра В. Щурата.

Згадали ми про всі ті студії нарочно, щоби також з ілюстрованого „Кобзаря", якого поява може викликувати ріжні толки, не творено далеко йдучих висновків, не завсігди згідних із науковими вимогами.

Опису ілюстрованого рукопису „Кобзаря" не подаємо, хоча п. Альойзий Ваньчура зладив його на шіснайцяти сторонах битого письма 4⁰. Зробить се краще київська Академія, котра має у себе рукопис. Замітимо хиба за п. Ваньчурою, що рукопис має дві картки неозначені сторонами, а крім сего сторін нумерованих 268, а карток чистих непагінованих 25. Розміри карток 213×348 міліметрів. Оправа скіряна з витисками і золоченнями та клямрами. На хребті у гарно золоченім обрамованню напис: WIRSZY. T. SZEWCZENKA.— Два початкові вірші з „Кавказа" написав Шевченко славянською, а не латинською азбукою а так само чотировірш:

За що мы любимо Богдана
За те, що москали ёго забули
У дурни бидного нимчики обули
великомудрого Гетьмана.

[1]) Тамже ст. 25–41. П. П. Филипович: „Шевченко і декабристи".

З невиданого ілюстр. „Кобзаря" з 1844 р.
Рисунок Башилова.

II. ДВА ШЕВЧЕНКОВІ КОНЦЕРТИ З 1869 Р.

СУЧАСНІ ГЛЬОССИ.

I.

Заки у Відни основано »Січ«, наші студенти, що перебували там на студіях, зближилися до Славянських студентів, котрі вже в шісдесятих роках минулого віку мали у Відни свої товариства, зорґанізовані на статутах, свої льокалі з бібліотеками і часописами. Чехи мали тоді свою „Славію« та »Мораву«, Словаки: »Татран«, Хорвати свій »Велебіт«, Серби »Зорю«, Болгари Поляки: »Ognisko«. Не остали по заду які дуже гарно співали і були також в окремім товаристві »Юг«. Побіч сего и »spevacky spolek«, котрим управляв енитий дириґент, гарний барітон і компоніст Ferchgott-Товачовський, Чех, що гостив колись у Івана Федоровича у Вікні, призбирав там деякі наші пісні, які зложив відтак у вязанку славянських пісень (»Стоїть явір над водою«, »Ой там на горі, малювали малярі«). В »spevack-ім spolk-y« були членами студенти усіх славянських народів, що визначалися добрими голосами та замилуванням до пісні.[1])

Побіч світських студентів були у Відні на студіях в т. зв. »Barbareum« кандидати на священиків, що славилися рівнож дуже гарними голосами (прим. Теофіль Скобельський), які від часу до часу викрадалися з семинарії та співали поміж Славянами.[2]) Українців витано на славянських зборах грімкими окликами »живіо«. Других Славян так сердечно не витано.[3])

За участь наших студентів у »spevack ім spolk-y останний вивдячувався їм співом на українських святах. Заки ще основано »Січ« — Українці-студенти у Відни уладили в марті 1866 року перший концерт в память пятих роковин смерти Тараса Шевченка. В салі »zum grüner Thor« явився Ферхґот-Товачовський зі своїм хором, Наталь Вахнянин виголосив святочну промову а Юліян Целевич деклямував »Невольника«.[1])

Примір иньших славянських студентів дав спонуку також Українцям, що вони дня 1 (13) марта 1868 р. основали собі власне товариство »Січ«, котре заінавґурували поминками-концертом в память Маркіяна Шашкевича в салі »під трема ангелами« при участи поверх 300 осіб. На святі явилися відпоручники сербської »Зорі«, хорватсько-словінського »Юга«, чеської »Велтави«, »Славії« та »Морави« словацького »Татрана« і »Русской Основи«. Привитав Славян перший голова »Січи« Наталь Вахнянин, почім хор »spevack-ого spolk-y« відспівав ряд українських пісень. Деклямовано »Титаря«, Вахнянин відспівав дві пісні при супроводі ліри. Замітною була промова Серба Ґеорґієвича, в котрій він порівнав Шашкевича з Вуком Караджічом і пятнував »гнет, який доводиться галицьким Русинам . . . . . , бо не новістю булоби для нас, наколиб почули, що Німець, або Мадяр дусить Славянина, но сором народові . . . . . , наколи давить своїх братів Славян-Русинів«. »Під сі останні слова загреміло у цілій салі приплесками, мабуть жадає Славянство доразно, щоб . . . . ішли солідарно з Славянщиною«.[2])

Українці гуртували у своїм товаристві нетільки молодіж. Членом »Січи« був митр. Спіридіон Литвинович,[3]) а побіч нього віцеректор семинарії о. Володислав Бачинський і духовник о. Юліян Пелеш[4]), пізнійший станиславівський а вкінци перемиський владика. »Січовики сходилися кождої суботи в браку власного льокалю протятом 1868 р. у готели Zilling-ера (Wieden Hauptstrasse №. 25), де забавлялися промовами, відчитами, деклямаціями і співами. Тут родилася не одна нова думка а по-

---

[1]) Анатоль Вахнянин: „Спомини з житя“ стр. 74—5 і „Січ“ альманах в память сорокових роковин основання...“ Львів 1908. Стр. 8 і дальші.

[2]) Тамже, стр. 91.

[3]) Тамже, стр. 82.

[1]) Тамже, стр. 77.

[2]) Правда 1868 р. ч. 11, стр. 132. Допись з Відня И—ъ—ъ.

[3]) Правда 1868 р. ч. 46. Справозданнє рочне тов. „Січъ“ у Відни.

[4]) Ан. Вахнянин: Спомини стр. 78.

між старшими і молодшими росло почуття солідарности, карности і національної свідомости.

Одначе студенти, як звичайно, довго на місці не засиджувалися. Покінчивши студії, порозходилися вони по світі. Наталь Вахнянин зложив іспит в марті 1868 р. і виїхав до Львова на посаду ґімназийного заступника учителя. З його виїздом бракло чоловіка, що, як рідко хто инший, умів єднати Славян, чи то в товаристві, чи в хорі. Місце голови »Січи« заняв Юліян Целевич, але й він при кінци 1868 р. покинув Відень і новим головою став Михайло Подолинський.[1]) Розбрилися по світі ще й иньші »Січовики«, так що в марті 1869 р. числила »Січ« всего на всего шістьох членів.

Але й ті уміли, бодай на зверх, утримати престіж товариства. В »Правді« за рік 1869 ч. 9. стр. 84. читаємо, що »Товариство »Січ« у Відни празнувало, хоч тихенько, осьмі роковини смерти Тараса декляматорсько-музикальним вечером. На вечері були лиш самі свої. Голова товариства п. Мих. Подолинський, а відтак п. Бучинський говорили довгі і щирі речі. Деклямовано деякі поезії Шевченка, дві псальми Павла Ратая і поезію Дучка: »Старий Глива«. Вечір відбувся святочно, як пристало на такий празник і лишив по собі в душі кождого поважну згадку«.

Зберігся лист Мелитона Бучинського до Вол. Навроцького з дня 19. III. 1869 р., котрий, як не можна краще, ілюструє нам життя Січовиків і Тарасові роковини. В нім читаємо:

»Наша »Січа« загадала незабавком, виписавши величественне посланіе до „Просвіти«, у »Просвіту« en masse (6!) угрянути, а що найважнійше, наступить тое товариство уже з неділі, »ejge, ejge inclyta Ruthenorum natio!!! Доселі без кута, без хати, ще й клопотами своїми й не своїми закинені, о приступі думати не могли і аж нині, нашої заслуги свідомі, ступаємо перед Вас і будимо зі сну Вас і прибираєм в чуже пірє, бичуєм діяльність »Просвіти« дотеперішню. Ото: до місяця вийде у Відни молитвослов, що його коректуру нам (Пулюєви) у руки вхопити удалось, на народній мові (етим. і кир.). Коли Пулюй уложиться з »Просвітою«, підойметься вона розширеня і розпродажи, щоб накладцеви наклад вернувся, знач. книжка буде за пів дурно, отже й розхід певний і »Просвіті« заслуга. 2) Кромі того зладимо передрук найважнішчих і найзрозумільших молитов для дітей з букварцем, складкою власною кошта покривши. По вкладці дісгане кождий і еквівалентне число примірників до розширеня«.

Зілюструвавши, над чим продумували »Січовики«, Бучинський писав:

»Не знаємо, як випав Шевченків вечір у Львові; в нас сталося так, як випророкували телеґрамом, доносячи Вам тоту дуже займаючу і несподівану новину, що »нас мало«. Запрошених офіціяльними зазивами виділу явилося 16 душ і двох спіритуальних целебсів Січовиків, Бачинський і Пелеш. 1) Голова повитав збір гарною, уміетнов річев читанов: I. Krügel. 2) Деклямація I. Вахнянина: Памяти Великих-Верниволі: II. Krügel. 3) Ще не вмерла Coro ad libitum: Rosbraten mit Zwifl, III. Krügel, pausa. 4) Писар відчитує уривок »Старий Глива«, гарний твір з України присланий: IV. Krügel. 5) »Ой по горі по високій: V. Krügel і VI., бо з оцінки наших хоральних результатів стало і невидющому ясно, що не перцем, але чистою перцюгов поперчено ростбратени, як наслідок великої уваги на продуковані твори. Сего наслідком смага збільшилася, сеїж наслідком ізвиняєса справоздатель, що дальші числа кріґлів втратив. Наслідком втраченя датів наступили »Чумак« ба й »ходи, зятю, за лісок«, співані »сого« по льоґічній конклюзії: де нема ні одного співака, там співаками усі. 6) Писар відчитує на конець прислану »річ на 8. роковини Тарасової смерти«, здецимувавши наперед многі уступи. Річ, як всяка инша політична наша: Ляхи масакровані, Москалі dtto, Єзуіти weidlich durchgebläut, коли враз зривається спіритуальний Пелеш тай в двері: man sollte doch mehr Rücksicht nehmen!« Се видиш »погане єзуіцтво Польщі і Москви«, ті слова в бесіді так Січовика ужалили! Зрештою читаючий читав мову далій і вна, хоть яка червона, сподобалася навіть нашим старшим... От тобі образ того вечеру; помножи соткою число зібраних людий і випитих кріґлів, а будеш мати віденську »slovansku schouzu«.

Цілий сей опис Шевченкового свята ледви чи здивує громадян. У Відни, ще до війни, помінано Шевченка концертами по ресторанах. Гості засідали при столах, споживали вечеру, пили кріґлями пиво а на естраді виголошувано промови і деклямації, співано хорові та сольові пісні. В такий сам спосіб святкували иньші Славяни свої народні свята.

II.

Таки рівночасно, бо дня 26. II. (10. III.) відсвяткували галицькі Українці Тарасове свято у Львові. На чолі »Народного Дому«, що був вже тоді у русофільських руках, стояв крил. Кульчицький. Він відказався дати салю на концерт Тараса і Українці зневолені були наймити салю у польській »Стрільниці«. Перед концертом відправлено заупокійне богослуженя в православній церкві, а вечером у виповненій по береги салі »Стрільниці« відбувся концерт. Музичною частию займався Анатоль Вахнянин, який вивів чотири хори, один укладу Ферхґота-Товачовського, другий о. Мих. Вербицького і дві пісні Лисенка. Ан. Вахнянин відспівав сольову пісню »Колись було налітали орди Україну«, Корнило Устиянович виголосив поезію свого батька, Криницький »Невольника« Шевченка, Амвр. Дольницький »Драгоманку« Морозенка, а на закінчення промовив Вол. Барвінський. Відчитано також десять телеґрам з Га-

[1]) Гляди спис голов „Січи“ 1868—1908 в альманаху „Січ“ стр. 534—5.

личини, Буковини і Відня. Остання звучала: »І ми поминаємо сьогодня безсмертного нашого Кобзаря, та тихше, бо нас мало. Поминаймо та вставаймо! Січ«.

З опису концерту, поміщеного у »Правді«[1]) видно, що коцерт випав гарно та викликав значний підем духа. Те саме потверджує лист Володимира Навроцького до Мелитона Бучинського, писс. дня 28. III. 1869 р., який подає нам вязку інтересних вісток звязаних з концертом, яких у звіті »Правди« ми на дармо шукали би.

»Дивно Тобі, писав Навроцький, що я на листовім папері пишу? Тільки nil admirari! Ти зараз не таке довідаєшся. Вчера післалисьмо адрес благодарственний Федьковичеви за вірші, що написав на память Шевченкови, а що той адрес писався на листовім папері, а той папір купувався на рахунок виділу вечірно-деклямаційного, а касієром того виділу і віцеголовою був я, отже нічого дивного, що на зишнім листку я свій лист пишу, — а користь, найбільше по Твоїй стороні, най Тобі ся здає, що це такі адрес. Отже знаєш, що я був касієром того виділу, — але ще не знаєш (для того я Тобі тепер кажу), що вечір цілий уладжував ніхто инчий, тілько також я — паризькі ґазети о тім ще не писали? дуже мені їх жаль. А сталося воно так: головою виділу, вибраного до урядженя веч. декл., був Ганкевич; тілько ж колисьмо го вибирали, то его ще зі ві Львові, а коли приїхав, тиждень ом, показалося, що він обіцявся на на весіле до Кобриновича, 7. миль не було що робити — поїхав, а мені ласть. Подумай собі: я — а вечір декляматорський! значить, я мусів сам не тільки урядити салю, лад зробити з деклямаціями і декляматорами, занятися службою Божою, але і позапрошувати гостей: бо як звичайно, так і тепер виділ опустив свою голову цілком, а і до запрошуваня гостей не піднялося було лиш нас 4., з котрих один потім поїхав на весіле. Отже видиш, вечір про все теє випав — чудесно, блистательно, пирамідально! За те, що нам Кульчицький відмовив салі (про те гляди »Правду«, де Вахнянин виписав багато непотрібного), знаєш; моглисьмося одже бояти справедливо, що гостей не буде, раз що на Стрільницю далеко, а друге, що то само вже кидало на нас погане українофільське світло, що вечір не в Нар. Домі. Та не так ся стало: саля була набита, так що тільки баби сиділи, а бабів налічилисьмо 139! Хори були прекрасні, кожду пісонку мусіли повторяти, — але байка: хор складався з самих Українців, — ні одного кацапа; а то багато значить. Не знаю, чи Ти знаєш за ту приключку, що вони мали с кацапами на вечір декл., даваний в зимі для Куземського? Наші співаки день перед тим освідчили в хорі, що виступлять з него, коли вечір не буде цілком таким, як вони задекретують, — і в річи таким го такой зробили, бо деклямовали тілько самі укр. кусні, як посланіє Шевченка etc. і співали пісні, з котрих одна виразно каже: »сини мої ідуть Москалеви служити«, чи так якось; — одже від того часу співаки кацапи чекали приключки, щоби ся пімстити і на вечері Шевченковім задумали в сам той день відступити від хору, та здивувалися не помалу, коли до самого 10. марця ніхто їм і не споминав за вечір; і коли в вечір учули спів без найменчого їх уділу, від того часу носи поспускали, просять ся в товариство. А і старші отворили очи і губи широко і зачинаються лисити до нас. Павликів перепросив за »Просвіту«, Дідицький негодував на Кульчицького а в додатку виписав нам в новинках панеґірик.[1]) Про вірші Вахнянин забув написати в »Правді«, або боявся. Вечір той визвав формально цілу літературу. Шашкевич прислав вірш, Данило Коваль-вірш (хто се догадаєшся, тілько най се буде тайною), а Федькович аж два вірші, один кращий, як другий, на вибір, оба в коперті, без жадного письма. Мав сей Федьковича вірш (друкований) деклямувати Дольницький, але поліція заказала помимо моїх прозьб і інстанцій (мимохід сказавши, я прийшов через те zu einer traurigen Berühmtheit меже шпіцлями. Колим прийшов до поліції, то всі мене називали по імени і прізвиску, а резолюцію на мою прозьбу такий шпіцель цивільний приніс ми під церков православну). Отже замість того деклямувати мусів Дольницький Драгоманку, що вивчив її та на самім вечері за кулісами а вірш заказаний в павзах роздавали всім за порядком по лавках. Телеґрами сипалися як град, — все в своїм часі, бесіду прощальну вчистив малий Барвінський — надсподівано добре і сміло. — Чи думаєш, що то всьо вже? — »Ні, то лиш начало«. З тих переділок, знаєш на Стрільници, зробилисьмо куліси, позаслонювавши фіранками, звідтам виходили співаки, декляматори і там уся сметанка вкраїнської партії, як Наум Шрам, Вахнянин, Партицький, вся громада etc. уживала вчáсу: я же, яко газда, перемінно всюди; але до чого я властиво простую; на долині, знаєш, єсть реставрація; отже кельнер з неї знакомий мені (і Тобі), яко давний кельнер від Юзя, приходить ще перед початком і просить мене, щобим му позволив одного побічного покою (а ріже по руськи), а він урядить буфет. Дав я му найвисше позволене і в хвилі став порядний буфет в тихім побічнім покою: правдива вигода здушеним гостям. Отже по вéчері, значить, коли чужі гості розійшлися і лишилася лише Громада, вступили ми в салю, замкнули двері і заімпровізували другий громадський вечір: Дольницький задеклямував нам красно Поменник Федьковича,

[1]) Правда. 1869, ч. 9, стр. 83–4.

[1]) Слово 1869, ч. 18. Тут написав Дідицький, що в середу, в річницю смерти „безсмертнаго пѣвца Украины Тараса Шевченка“ відбулося в православній церкві поминальне богослуженя при участи численного збору вірних, а головно молодежи, котра, як попередними роками, так і тепер уладженням поминків „съ примѣрнымъ ревнованіемъ“ занялася. Того самого дня відбувся на Стрільниці концерт „при великомъ стеченіи публики“, головно молодежи. „Всѣ анонсы и запрошенія на оба сіи торжества печатаны были Кулишевкою; зъ той причины старшая Русь мало приняла въ ныхъ участія“,

Вахнянин заспівав і заграв на фортепяні, здіймилисьмо Шевченка і поділилисьмося вінцем лавровим; потім наступило (Січи ми ся будити не дало) пиво (на кошт Сушкевича) і повелись буйні речі Наума Шрама, Вахнянина etc. яко тоасти за здорове Куліша, Костомарова і всіх живих і мертвих і ненароджених, досить щосьмо до вечера офіціяльного додали ще годину другого свого. — Шож Тобі ще маю додати? Хиба те, що до покритя видатків сего вечера по 2-разовій складці лишимося 20 р. дефіциту«.

Оба інтересні виїмки з листів виняв я з теки Остапа Терлецького, перехованої в бібліотеці Наук. Тов. ім. Шевченка у Львові. Переписував їх Остап, котрий задумував писати історію студентських громад 60-тих років, почату в його студії про »Галицько-руське письменство 1848—1865 рр.« стр. 124—146.

Наміреної праці не докінчив, бо смерть його заскочила. Коли згадаємо, що Шевченкові концерти у Відни і в Галичині мали велике значіння у нашім національнім розвитку, то тим більше треба шанувати орґанізаційну працю молодих громадян, що училися її по студентських громадах в Перемишли (Вахнянин і Подолинський), в Станиславові (Бучинський, Навроцький, Целевич), Тернополи (Вол. Барвінський), та віддавали її на услуги українській ідеї.

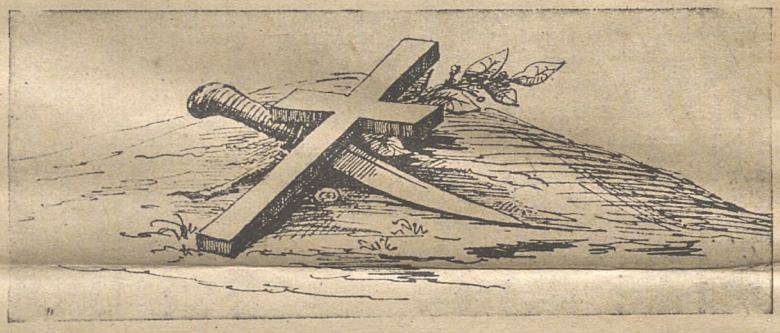

З невиданого ілюстр. „Кобзаря“ з 1844 р.

Рисунок Бальмена.

BIBLIOTEKA NARODOWA

DK. Nafty kwaviat
Kraków, 25.9.61 r.
90 zł.

67358
MK
31. 225/13
3/8 61
90.—

BN
BIBLIOTEKA NARODOWA
284283